

Декомпоновање глагола у књижевноумјетничком стилу

СРЕТО ТАНАСИЋ
(Београд)

Српски језик спада у оне модерне европске језике који су се изградиле у инструменте комуникације у свим областима људскога живота. Да би језик могао да задовољава потребе људи у свим њиховим дјелатностима, потребно је да се у језику изграде таква средства која могу одговорити таквим потребама. Тако долази до појаве коју именујемо функционално раслојавање језика. У оквиру стандардног језика постоји више функционалних стилова: разговорни, административни, публицистички, научни, књижевноумјетнички. Функционално раслојавање језика текло је углавном изван контроле језичких стручњака, може се рећи чак и против њихових интенција. Теоретски је функционално раслојавање језика осмишљено у овом вијеку; у српској науци о језику о овој појави говори се тек у новије вријеме¹. Више се не може говорити да нека језичка појава које нема или је слабо заступљена у књижевним дјелима не припада стандардном језику. У стандардни језик улазе и језичка средства карактеристична за друге функционалне стилове, а задаак граматичких приручника није у томе да истиче како таква средства нису правилна, већ да указују на то да нису подједнако присутна у свим функционалним стиливима.

Глаголско декомпоновање јесте управо таква појава која није карактеристична за књижевноумјетнички стил, али је карактеристична за савремени српски језик, тј. за неке друге његове функционалне

1 Тек је у студији Функционални стилови Б. Тошовића ова појава солидно описана (Тошовић 1988).

стилове². Под декомпоновањем глагола подразумијева се разлагање глаголске лексеме на копулу или семикопулативни глагол и девербативну именицу: **анализирам – вршим анализу; говори – држи говор**. Ова конструкција у језичкој реализацији на семантичком плану идентична је глаголу који се декомпонује. Појава декомпоновања глагола посебно је карактеристична за административни, публицистички, научни стил.

Иако се о декомпоновању глагола код нас пише тек посљедњих деценија, ова језичка појава у нашој језичкој науци већ је релативно добро позната. Теоретски је ову појаву обрадио, дао критички приказ обимне литературе о њој у другим европским језицима, утврдио околности у којима се декомпоновање јавља и на богатој грађи представио најфреквентније и мање фреквентне моделе глаголског декомпоновања у српском језику Радовановић 1977. Ивић 1988 је описала низ ситуација кад декомпоновање глагола има предност и понудила одговор на питање зашто је у савременим језицима ова појава тако присутна: аналитичка конструкција има предност кад говорник жели да посебно истакне неку значењску компоненту радње. Танасић 1982 је изнио неке карактеристике глаголског декомпоновања у оквиру пасивне дијатезе и истакао одређене предности које декомпоновани глагол има над недекомпонованим, а у раду 1995 указао је на неке промјене које у структури реченице условљава глаголско декомпоновање. Тополињска 1982 је ову појаву схваћену нешто другачије поредила у три словенска језика: српско(хрватско)м, бугарском и пољском – и указала да би упоредно изучавање глаголског декомпоновања било вишеструко значајно.

У српској језичкој науци до сада се није говорило о декомпоновању глагола у књижевноумјетничком стилу. О присуству ове језичке конструкције у томе стилу може се само закључивати на основу утврђених општих карактеристика те конструкције. На основу онога што је речено о глаголском декомпоновању може се извести најопштији закључак да та језичка појава није карактеристична за књижевно-

2 Управо чињеница да ова појава није карактеристична за књижевноуметнички стил могла је допринијети да се тридесетих година овога вијека она у српском и чешком језику критикује као плод њемачког утицаја, а истовремено је критикована и у њемачком језику.

умјетнички стил, тј. да има малу вјероватноћу јављања у њему. Циљ овога рада јесте управо да се појава декомпоновања глагола нешто детаљније сагледа у књижевноумјетничком стилу. У том погледу потребно је одговорити на питање да ли се декомпоновање глагола јавља и у којој мјери у књижевним дјелима; ако се јавља, каква је фреквенција тога јављања, како се ова конструкција понаша у овом функционалном стилу, каква је функција глаголског декомпоновања у томе стилу и сл.

За анализу ове појаве одабрао сам неколико српских романа који су написани у другој половини овога вијека, дакле управо у периоду у коме је изграђен модерни српски језик (за који се веже и појава декомпоновања глагола). При томе сам водио рачуна да ти романи имају све карактеристике умјетничког дјела, да не представљају дјела на прелазу између књижевности и публицистике: да репрезентују, дакле, књижевноумјетнички стил.

Књижевноумјетнички стил карактерише отвореност према другим функционалним стилевима (Тошовић 1988), унапријед се не искључује могућност употребе за било које језичко средство својствено другим функционалним стилевима. Једини услов јесте да такво језичко средство буде употријебљено у функцији остваривања књижевног дјела. Тако се може очекивати да се и декомпоновање глагола јавља у овом функционалном стилу. У свим анализираним романима декомпоновање глагола се јавља. Ево таквих примјера.

1. Луњали су од једног до другог познаника, налазили се свуда гдје би се *вршила* каква *реквизиција* или *отимачина* (Ђопић 1, 32); Понекад, с лаким трнцима у ногама, он осјети наједном да му треба *учинити* још мало, један сасвим незнатан свјесни *напор* (Ђопић 2, 11); Шта кажу, зашто људи *врше самоубиства* (Црњански 44); Није, сигурно, јер би морао да *извуче закључак* (Ђосић, 53); *Прање* је *вршио* с посебном пажњом, дуго трљајући провидну кожу (Селимовић 58); Четници су *викали*, *ломиле* даске, *вршили су претрес* (Исаковић 118); Епископ је пожуривао Стрикриоса да што пре заврши радове, како би *освећење* цркве могло бити *обављено* о предвиђеном року (Ненадић 54).

За сва ова дјела карактеристично је да се декомпоновање глагола јавља ријетко. Таква оцјена се темељи на два поређења: прво, број декомпонованих глагола неупоредиво је мањи од броја недекомпонованих у овим романима и, друго, омјер између декомпонованих и недек-

омпонованих глагола овдје је знатно мањи од таквога омјера у оним функционалним стиловима за које је утврђено да је њима својствено декомпоновање глагола.

Поставља се питање постоји ли ипак нека разлика међу овим дјелима у погледу јављања глаголског декомпоновања, тј. је ли у свима њима подједнако слаба фреквенција тих конструкција. Неке разлике у томе погледу се запажају. Појава декомпоновања глагола нешто је фреквентнија у анализираним романима М. Селимовића и А. Исаковића у односу на друге анализирани романи. Ако се жели потражити објашњење за то, потребно је да се подсетимо на оно што је речено уопште о условима који погодују декомпоновању глагола. У српском језику ова појава је фреквентнија у текстовима који се карактеришу интелектуализованом и апстрактном тематиком и када се жели радња која се именује датим глаголом представити као институционализована (Радовановић 1977: 58-61). Међу свим анализираним романима Селимовићев и Исаковићев роман имају највише таквих елемената. У своме роману Селимовић људске проблеме издиже на ниво универзалног; сам главни јунак – поред свих својих проблема, истиче: Шејх сам текије... (19), значи, он није само одговоран за себе, индивидуално је неминовно потиснуто. Дакле, у овом роману отвара се простор за појаву декомпоновања глагола:

2. Она ће бити мирна, јер је *извршила дужност* и знаће се за то (28); Доказиваће да је отац слаб, немоћан, да није при чистој савјести *донио одлуку* (34); Да учиним ситну *издају* да бих ослободио брата (35); Бјегунац се сад тиче текије, *одлуку* не треба да *доносим* сам (59); Из дана у дан *вршим* свету *дужност* у овој кући (82).

Слично је и код Исаковића. Истина, код њега се говори на другачији начин о односима међу људима: ратна ситуација представља фон на коме се одиграва драма људи који су постали заробљеници политике. У језику којим се описују такве људске судбине отвара се простор и за декомпоновање глагола:

3. Пажљиво су слушали околина и вешто потурали другог да њихову *одлуку донесе* (112); *Разговор* смо *водили* у највећој учионици школе (144); *Имао* сам *намеру* да њега преобратим у обавештајца (150).

За све анализирани романи карактеристично је да се декомпоновање глагола јавља у оним случајевима када се радње представљају као институционализоване:

4. Судија ме оштро опомену, кад се *проводи поступак*, свако вређање званичних лица ... сматра се кривичним делом (Исаковић 195); Могао би *повести парницу* (Селимовић 116); Његов отац *одржао је говор*, о томе, у Думи (Црњански 114); Ови наши одговорни другови требало би да *донесу какву душевну уредбу* (Ђопић 2, 19).

Потребно је да се на тренутак задржимо код последњег примјера, зато што су ови примјери наведени управо за илустрацију тврдње да се и у књижевном дјелу декомпоновање глагола јавља када се радње представљају као институционализоване. У навођеним радовима о декомпоновању указивано је на то да разлагање глаголске лексеме на именску и глаголску компоненту омогућава да се радња на више начина детерминише. У томе погледу атрибут уз именицу у последњем примјеру не представља ништа ново. Посебност је у томе што се та девербативна именица овако детерминише: радња која се њоме представља спада у оне за које се може без ограда тврдити да је дата као институционализована. А Ђопић уз ту именицу даје атрибут који има обиљежје најдубље индивидуалности, обиљежје које тешко може да се веже за институционализоване односе међу људима: душевна уредба власти. Слична карактеризација радње именоване декомпонованим глаголом не може се сусрести у оним функционалним стилевима чија је одлика висока фреквентност декомпоновања глагола: уредбе и закони могу бити само строги, оштри, драконски. Дакле, овдје употреба декомпонованог глагола носи печат књижевноумјетничког стила.

Може се поставити питање како се декомпоновање глагола, као појава која је карактеристична за оне функционалне стилове који су на супротној страни од књижевноумјетничког, уклапа у овај језички функционални стил, да ли га квари и је ли њено присуство можда одраз тренутка када је умјетникова рука задрхтала, када је његова муза задријемала. На ово се не може дати потврдан одговор, јер, познато је, књижевник у своје дјело може да укључи сва језичка средства која посједује дати језик. За њега у томе погледу нема ограничења; једини је услов да тај избор буде оправдан. Нема потребе да се тражи случај кад се неки писац дајући предност декомпонованом глаголу евенту-

ално огријешио о тај услов. Битно је да се утврди да декомпоновање глагола има мјесто у књижевноумјетничком стилу, а сама чињеница да у анализираним дјелима аналитичка конструкција нема веће размјере говори да та дјела нису угрожена језичким елементима карактеристичним за друге функционалне стилове.

Декомпоновани глаголи својом структуром донекле подсећају на стилску фигуру – *перифразу*. Може се упитати да ли се они, барем у књижевном дјелу, укључују у ту стилску фигуру, тј. да ли у књижевном дјелу представљају стилогену језичку јединицу. На ово питање код нас је већ одговорено: декомпоновани глагол се не може поистоветити са перифразом (Ковачевић 1991: 68-69). На крају, самим начином обрадовања ова језичка конструкција знатно се разликује од перифразе.

Констатацијом да присуство декомпонованих глагола у умјетничком дјелу не представља огрешење о норме које важе за књижевноумјетнички стил и њеним поређењем са перифразом не завршава се разматрање мјеста и функције ове језичке јединице у књижевном дјелу. Интересантно је послје свега запитати се какву функцију има декомпоновање глагола у књижевноумјетничком стилу, да ли ове конструкције представљају некакву сиву масу у језику књижевнога дјела или врше какву значајнију улогу. Декомпоновање глагола не мора бити случајна појава у књижевноумјетничком стилу. Оно може да буде саставни дио пишчевог умјетничког поступка. Глаголско декомпоновање у књижевном дјелу се искориштава као средство стилизације³.

Дакле, ако писац у одређеној ситуацији жели да представи моменте из сфере људског живота којој одговара неки други функционални стил-стандардног језика, он ће се послужити и језичким средствима карактеристичним за тај стил. Декомпоновање глагола је појава која је карактеристична за неколико функционалних стилова. Тако произилази да декомпоновање глагола не служи као средство стилизације само једног функционалног стила у књижевном дјелу. Преко ове језичке конструкције књижевник нас уводи у разне сфере људскога

3 Како је о проблему књижевне стилизације код нас мало писано, потребно је рећи шта се под тим термином овдје подразумијева. Стилизација у књижевноме дјелу представља пишчево опонашање језичких елемената карактеристичних за неки други функционални стил, опонашање, дакле, некога функционалног стила. Овим се не исцрпљује значење овога термина, али за ову прилику је довољно ово што је речено. Потпуну дефиницију овог појма даје Б. Тошовић (1979: 94).

живота: једном је то политика, други пут она сфера која се уређује законским нормама, последице је, опет, војнички живот, па филозофија, наука.

Ако писац, нпр., говори о темама о којима се расправља у суду, он ће то успјешније представити служећи се језиком права који је карактеристичан за такву људску дјелатност. Зато конструкције типичне за језик права у књижевном дјелу могу да буду функционалне, било да представљају радње које врши суд било да се квалификују радње којима се суди. Битно је само да такве језичке елементе књижевник успјешно укомпонује у своје дјело. Вратимо се још једном првом примјеру из прве групе: двије девербативне именице стоје уз један семикопулативни глагол – *реквизиција* и *отимачина*. Једна, прва, указује на ону дјелатност иза које стоји власт, која представља санкцију, а друга именује ону радњу која изазива такву санкцију. Писац их преко истог семикопулативног глагола доводи у блиску везу; тиме он назначује стварност коју описује: злочин и казна постали су једно те исто, међу њима је избрисана граница. Ово управо говори о умјетничком поступку у вези са овим језичким средством. Оцртавајући преко глаголског декомпоновања поједине сфере људског живота, писац истовремено слика и своје јунаке, дајући им димензију стварног. Тако видимо судије, команданте војске, политичаре, чак и црквене великодостојнике.

Као што се види, декомпоновање глагола у књижевноумјетничком стилу не само да не представља одступање од закона који важе за тај функционални стил већ има и значајну улогу у умјетничком уобличавању књижевног дјела: ова конструкција служи као средство књижевне стилизације.

Извори

- Исаковић А., 1992, *Миран злочин*, Београд.
 Ненадић Д., 1981, *Доротеј*, Београд.
 Селимовић М., 1980, *Дервиш и смрт*, Сарајево.
 Ћопић Б., 1983, *Пролом*, Београд.
 Ћопић Б., 1983, *Осма офанзива*, Београд.
 Ћосић Д., 1975, *Време смрти I*, Београд.
 Црњански М., 1974, *Роман о Лондону I*, Београд.